

УДК 329

DOI: <https://doi.org/10.47567/bomivit.1-3.2020.02>

А. Ю. Бойчук,
доктор юридичних наук
суддя Приморського суду м. Одеса
boichuk.andrii.1@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8898-8188>

В. В. Гуменюк,
кандидат юридичних наук
доцент кафедри кримінального права
Національний університет
«Одеська юридична академія»
Gumeniuk.vitalii.1@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4465-763x>

**ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ ТА
ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПОРІВНЯЛЬНО-
ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

A. Yu. Boichuk,
Doctor of Law
Judge of Primorsky District Court of the City of Odessa
boichuk.andrii.1@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8898-8188>

V. V. Humeniuk,
PhD in Law
Associate Professor of the Department of criminal law,
National University
«Odessa Law Academy»
Gumeniuk.vitalii.1@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4465-763x>

**LEGAL PERSONALITY OF POLITICAL PARTIES IN UKRAINE AND
MEMBER STATES OF THE EUROPEAN UNION: COMPARATIVE LEGAL
RESEARCH**

У статті розглядаються тенденції, що протягом останнього десятиліття у багатьох європейських країнах призвели до суттєвого збільшення правосуб'єктності політичних партій. Зростання ролі політичних партій у сучасних умовах розвиненої демократії потребує перегляду стандартів європейського законодавства щодо їх діяльності.

Розкрито важливі проблемні питання юридичних прав і обов'язків політичних партій у відповідності як із міжнародними стандартами, так і законодавством України; визначає поняття «суб'єкт правовідносин» і «правоздатність», а також юридичну сторону правосуб'єктності політичної партії; формулює точні правові критерії і основи визнання політичної партії суб'єкта права. Здійснено порівняльно-правове дослідження правосуб'єктності політичних партій в Україні та державах-членах Європейського Союзу.

Відзначено, що європейські стандарти щодо правосуб'єктності політичних партій вже розроблені в більшості європейських країн і спрямовані на досягнення конституційно-правового порядку. Закон про політичні партії є спільним знаменником законодавчої роботи, який регулює організацію політичних партій та фінансування їх участі у виборчих кампаніях.

Визначено, що розробка та запровадження стандартів щодо регулювання діяльності політичних партій є дуже важливою складовою захисту принципів демократичного суспільства. Зважаючи на важливість ролі, яку політичні партії відіграють у процесі врядування як на національному, так і на наднаціональному рівнях, на сучасному етапі в Європейському Союзі цьому питанню приділяється дуже велике значення. Запровадження європейських стандартів у національному законодавстві надає можливість державі ефективно регулювати діяльність політичних партій.

Ключові слова: політичні партії, регулювання, правосуб'єктність, обов'язки, юридична особа.

The article examines the trends that have led to a significant increase in the legal personality of political parties in many European countries over the last decade. The growing role of political parties in the modern conditions of a developed democracy requires a revision of the standards of European legislation on their activities.

Important issues of legal rights and obligations of political parties in accordance with both international standards and the legislation of Ukraine are revealed; defines the concepts of "subject of legal relations" and "legal capacity", as well as the legal side of the legal personality of a political party; formulates precise legal criteria and bases for recognition of a political party as a subject of law. A comparative legal study of the legal personality of political parties in Ukraine and the Member States of the European Union.

The European standards on the legal personality of political parties have already been developed in most European countries and are aimed at achieving the constitutional and legal order is noted. The Law on Political Parties is a common denominator of legislative work, which regulates the organization of political parties and the financing of their participation in election campaigns.

The development and implementation of standards for regulating the activities of political parties is a very important component of protecting the principles of a democratic society is determined. The importance of the role that political parties play in governance at both the national and supranational levels, this issue is currently given great importance in the European Union are given. The introduction of European standards in national legislation enables the state to effectively regulate the activities of political parties.

Keywords: political parties, regulation, legal personality, responsibilities, legal entity.

Постановка проблеми. Останнім часом розгляд питання правосуб'єктності політичних партій стало тенденцією в багатьох європейських країнах. Ці тенденції підсилюються інтересами європейських урядових та неурядових організацій, що визначають напрям розвитку цього процесу. Перспективами такого регулювання є перехід на наднаціональний рівень, оскільки процес, який відбувається виключно на державному рівні, поступово втрачає позиції в сучасних умовах поглиблення європейської інтеграції.

Необхідність подальшого дослідження даної проблеми зумовлюється зміною ролі політичних партій у процесі врядування держав-членів Європейського Союзу. Європейські держави перебувають у стані реформування механізмів державного управління та вдосконалення відповідного законодавства з урахуванням національних особливостей. Аналіз наукової розробки теми дослідження показує, що поняття правосуб'єктності політичних партій перебуває в процесі трансформації, тому вона потребує поглибленого дослідження, предметом якого виступає система взаємовідносин громадянського суспільства, політичних партій та держави, а об'єктом – процес розробки європейських стандартів регулювання діяльності політичних партій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. у яких започатковано розв'язання даної проблеми, свідчить, що сьогодні ця проблематика досить актуальна та активно досліджується європейськими та вітчизняними науковцями. Однак роботи, що стосуються правосуб'єктності політичних партій майже відсутні.

У попередніх дослідженнях головну увагу було приділено лише певному спектру проблем та питань означеної проблематики. Науковий аналіз становлення та розвитку організаційних структур політичних партій викладено в дослідженнях М. Острогорського, Р. Міхельса, Р. Маккензі, М. Дюверже, Дж. Сарторі, М. Вебера. Вивченню діяльності політичних партій на сучасному етапі присвятили свої праці відомі вітчизняні та зарубіжні дослідники: Моленар, Френзі, А. Романюк, О. Погребенник, Є. Базовкін, В. Литвин, О. Голобуцький, В. Якушик, С. Рябов, А. Білоус та ін. В сучасній вітчизняній науці питання функціонування політичних партій ЄС досліджувалось переважно вченими-політологами (Г. С. Агафонова, П. Б. Байковський, Л. С. Вечер, Т. Г. Соловей, М. Стрежнева та ін.).

Метою статті є порівняльно-правове дослідження правосуб'єктності політичних партій в Україні та державах-членах Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи питання застосування бенчмаркінгу у роботі аграрних підприємств Сучасний правовий інститут політичної партії недостатньо повним без точного визначення його правосуб'єктності. Дійсно, щоб стати учасником правовідносини, політична партія повинна мати правосуб'єктність, тобто здатність мати юридичні права і обов'язки і реалізувати їх в конкретних правовідносинах. Для визначення правосуб'єктності політичної партії «вирішальне значення має визнання прав людини і основних свобод як даних з народження кожній людині» [1, с. 34]; їх захист і заохочення міжнародним правом, де вони розглядаються як обов'язок національних урядів.

Так, зокрема, на Всесвітній конференції з прав людини у Відні (червень 1993 р.) було відзначено, що права людини повинні дотримуватися незалежно від регіональної чи національної специфіки або рівня розвитку, а також в тому, що права людини не можуть бути суто внутрішньою справою держав, а «є предметом законної стурбованості міжнародної спільноти» [2, с. 3-4]. Ці положення повною

мірою відносяться і до права на свободу асоціації, в тому числі політичних партій [3, р. 1-12].

Не менш важливою проблемою є визначення в міжнародному праві поняття неурядових організацій. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 1296 (XIV) від 23 травня 1968 р встановила, що міжнародною неурядовою організацією вважається «будь-яка міжнародна організація, яка не утворена на підставі міжурядової угоди» [4, с. 319-320]. У тексті Європейської конвенції про визнання правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій, прийнятої Радою Європи у квітні 1986 р, виділяються три ознаки міжнародної неурядової політичної організації: створення відповідно до внутрішнього акту будь-якої держави, здійснення діяльності в двох державах, некомерційна мета діяльності.

До найважливіших міжнародних актів відносяться Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Віденська декларація і Програма дій, Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основних свобод. Джерелом міжнародного права визнаються і документи міжнародних міждержавних організацій.

У статті 6 Декларації прав людини проголошується: «Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності» [5, с. 14-20]. Ці положення розвиваються в ст. 22 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: кожна людина має право на свободу асоціації з іншими, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів. В цьому документі підкреслюється, що користування зазначеним правом ні в якій мірі «не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які передбачаються законом і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної або громадської безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших осіб» [6, с. 53-57].

В теорії права існує кілька декілька визначень поняття правосуб'єктності. Кожне з них є обґрунтованим і аргументованим. Доцільно стосовно колективних суб'єктів права, в тому числі і політичних партій, розглядати правосуб'єктність, як визнану законом особливу юридичну властивість (якість) суб'єктів права, що дає їм можливість брати участь у різних правовідносинах з іншими особами та організаціями, реалізуючи свій правовий статус. У цьому сенсі правосуб'єктність включає в себе правоздатність, дієздатність і правовий статус суб'єкта права.

Загальною передумовою правосуб'єктності політичної партії, як учасника правовідносини, є зовнішня відособленість, персоніфікація (здатність виступати у вигляді єдиної особи) і здатність виробляти, виражати і здійснювати персоніфіковану волю [7]. Законодавство може пов'язувати можливість участі політичних партій у правовідносинах з різними якостями. Відносно різноманітних колективних суб'єктів, до числа яких вони відносяться, в зв'язку з неоднорідністю і різноманітністю їх суспільних відносин, запропонувати будь-яку загальну класифікацію цих якостей можна лише в найзагальніших рисах.

Слід підкреслити, що «здатність брати участь у правовідносинах» розуміється не як особлива властивість особи, а як оцінка цих властивостей нормами законодавства, в силу якої поведінка особи підлягає юридичній регламентації. Правосуб'єктність неприпустимо розглядати «як особливе суб'єктивне право, що

входить до складу загальних правовідносин», суб'єктивне право «в площині державно-правового регулювання» [1].

Правосуб'єктності особи не кореспондує нічия інша правосуб'єктність, що необхідно мати на увазі, якщо розглядати її як право чи обов'язок. І вже зовсім неприйнятним є таке розуміння стосовно правосуб'єктності організацій, до числа яких належить політична партія. Ця ж думка висловлюється ще одним відомим дослідником в області теорії права Д. А. Керімовим. Він пише: «Конкретність правовідносин відрізняє її від правового статусу тієї чи іншої особи і інших правових явищ (правове становище особи в суспільстві, її відносини з іншими громадянами, державою, громадськими організаціями). У зв'язку з цим слід розрізняти поняття «суб'єкт правовідносин і правоздатність. Останнє поняття ширше першого, воно висловлює відповідний правовий статус особи, в тому числі і у випадках, коли ця особа не є учасником конкретних правовідносин» [8].

У цьому сенсі можна говорити про те, що правосуб'єктність політичних партій також виступає самостійним елементом правового статусу і в єдності з загальними (основними) правами і обов'язками охоплюється його поняттям. Відмітна особливість політичних партій, як суб'єктів правовідносин, в тому, що вони виступають як формально рівноправні і вільні особи, здатні до самовизначення, а власне правосуб'єктність розуміється як рівність і свобода, принцип автономії особистості.

Тобто, правосуб'єктність політичної партії являє собою, як уже зазначалося вище, суспільно-юридичну властивість осіб, набір певних якостей особи, при наявності яких її поведінка в даному відношенні стає небайдужою праву (законодавству). Вона має дві сторони - громадську і юридичну. Громадська сторона правосуб'єктності політичної партії виражається в тому, що ознаки суб'єктів права законодавець не може обирати довільно – вони диктуються самим життям, потребами і закономірностями суспільного розвитку. Наявність цих потреб і закономірностей у визначенні місця політичних партій, як в політичній системі суспільства, так і в ряді суб'єктів права, підкреслювалося неодноразово. «Тому важливим етапом розвитку політичної сфери українського суспільства, є формування реальної, не за вказівкою держави функціонуючої системи політичних партій та інших громадських об'єднань, що примикають до партій, або самостійно прагнуть до втілення власних конституційно допустимих цілей і завдань».

З методологічної точки зору видається дуже важливим з'ясувати різні підходи до місця та ролі політичних партій, які існують у законодавстві світу. Перший підхід, характерний для країн англосаксонської правової системи, пов'язаний з концепцією партії як «приватної справи», «клубу» громадян за інтересами. У законодавстві США, Канади, деяких інших країн немає положень про партії, немає спеціальних законів про них (у федеральному законодавстві США, наприклад, використовують терміни «комітети політичних акцій» або «політичні комітети»).

Другий підхід притаманний країнам романо-германської правової системи. Конституції Німеччини 1949 р., Франції 1958 р., Португалії 1976 р. та Іспанії 1978 р., а також багатьох основних законів постсоціалістичних держав (Конституції Болгарії 1991 р., Румунії 1991 р., Білорусі 1996 р. тощо) містять детальні положення про роль та місце політичних партій у суспільстві. Наприклад, у п. 1 ст. 21 Основного закону Німеччини міститься інструкція: «Сторони сприяють формуванню волі народу». П. 1 ст. 47 Конституції Португалії бачить роль партії у «формуванні народної волі та

організації політичної влади». Деякі конституції трактують партію ширше – як «головний елемент політичної діяльності» (ст. 6 Конституції Іспанії). Конституції цієї групи країн також фіксують деякі принципи організації та діяльності політичних партій. Не менш важливим моментом у правовому регулюванні статусу політичних партій є закріплення на конституційному рівні демократичних принципів формування та діяльності всіх партій. Перш за все, зарубіжних країнах конституції закріплюють принцип вільного формування та діяльності партій як найважливіший критерій демократії (ст. 4 Конституції Франції, стаття 6 Конституції Іспанії, стаття 3 Конституції Угорщини тощо). Зокрема, вищезазначена стаття Основного закону Франції містить таке положення: «Політичні партії та групи ... створюються та здійснюють свою діяльність вільно». У п. 1 ст. 3 Конституції Угорщини передбачено: «В Угорській Республіці політичні партії можуть вільно створюватися і функціонувати за умови дотримання Конституції та конституційних законів». Подібні положення також зафіксовані у ст. 49 Конституції Італії, ст. 47 Конституції Португалії, ст. 29 Конституції Греції.

Конституційно-правове регулювання статусу політичних партій та громадських організацій в Україні має кілька характеристик: по-перше, воно відповідає реаліям суспільного розвитку нашої держави. Всього за роки незалежності виникло 200 політичних партій, і декілька з них досягли досить високого рівня у своєму розвитку - з програмою, заснованою на чітких ідеологічних засадах, структурою, що відповідає статусу партії, соціальною базою, достатньою кількістю людських ресурсів, членство та інші; по-друге, вона визначає місце та роль політичних партій у політичній системі України, допомагає їм знаходити соціальну підтримку у формі соціальної верстви чи іншої зацікавленої групи; по-третє, у зв'язку зі зростаючою роллю політичних партій у політичній системі України, посиленням їхнього впливу на розвиток суспільних відносин значно розширюється її законодавча основа: крім Конституції України та Закону України про політичні партії в Україні політичні партії регулюються багатьма іншими законами; по-четверте, вона гарантує політичним партіям діяльність, передбачену Конституцією та законами України; по-п'яте, із заборонаю державним органам влади та місцевим органам влади, їх посадовцям втручатися у внутрішню діяльність політичних партій, виділяти будь-яку з них, це сприяє зміцненню самоврядних, громадських основ політичних партій, перетворюючи їх на інститут громадянського суспільства.

Європейські стандарти щодо правосуб'єктності політичних партій вже в значній мірі розроблені в більшості європейських країн і спрямовані на досягнення конституційно-правового порядку. Закон про політичні партії є спільним знаменником законодавчої роботи, який регулює організацію політичних партій та фінансування їх участі у виборчих кампаніях. Це вимагатиме прийняття адміністративних рішень та винесення відповідних судових рішень. Регулювання діяльності політичних партій здійснюється у вигляді: 1) повної заборони; 2) дозволу на здійснення діяльності; 3) сприяння забороні; 4) активна підтримка; 5) захист інтересів перед іншими тощо. При вивченні видів правосуб'єктності партії слід зазначити, що це завжди засіб підтримки найвищої регуляторної мети. Вищі регуляторні цілі можуть приймати різні форми, такі як демократія чи статус кво, вбудовані в партійну систему.

Визначаючи вплив європейських стандартів на законодавство, що регулює діяльність політичних партій, важливо визначити реалізацію національних

преференцій. Якщо ці переваги сильно відрізняються від запропонованих змін до чинного законодавства, тиск адаптації призведе до поглинання норм, а не до створення нових міжнародних норм. Національні інститути або включатимуть нові норми у свою внутрішню структуру без істотних змін до самих установ, або адаптуватимуть існуючі установи без істотної зміни їх особливостей та без заміни інститутів новими, істотно зміненими. Протягом останнього десятиліття європейськими інститутами було розроблено великий масив норм, правил, інструкцій та рекомендацій щодо діяльності політичних партій [9]. Це сприяло створенню великої кількості міжнародних документів, запроваджуючи загальні стандарти щодо інструментів такого регулювання відповідними інституціями. Ці стандарти включають у себе нормативний компонент, який забороняє певні види поведінки політичних партій або дозволяє, сприяючи їх ефективному функціонуванню. Установи розглядаються в порядку вчинення нормативного тиску, який вони здатні вчиняти на національні інститути. Таким чином, першим розглядається Європейський суд з прав людини, наступним – Рада Європи.

В Україні, як і в інших демократичних державах, політичні партії визнають необхідним інститутом для функціонування всього державного механізму. Юридична ж сторона правосуб'єктності політичної партії полягає в тому, що ознаки суб'єктів права обов'язково повинні бути закріплені в юридичних нормах.

Визнання суб'єктом права і визначення його статусу здійснюються національним законодавством, але ці дії не можуть бути довільними, бо вони орієнтовані на суспільні відносини, які мають для держави істотне значення і тому потребують правового регулювання. При цьому межі цього регулювання визначаються з урахуванням соціального призначення і природи суб'єкта права.

Висновки. Грунтуючись на вищевикладеному, вважаємо за можливе зробити наступні основні висновки. Юридична сторона правосуб'єктності політичної партії полягає в тому, що ознаки суб'єктів права обов'язково повинні бути закріплені в юридичних нормах. На підставі вивченого матеріалу можна стверджувати, що розробка та запровадження стандартів щодо регулювання діяльності політичних партій є дуже важливою складовою захисту принципів демократичного суспільства. Зважаючи на важливість ролі, яку політичні партії відіграють у процесі врядування як на національному, так і на наднаціональному рівнях, на сучасному етапі в Європейському Союзі цьому питанню приділяється дуже велике значення. Запровадження європейських стандартів у національному законодавстві надає можливість державі ефективно регулювати діяльність політичних партій, поширюючи певні норми партійного регулювання на національні інститути, що дає змогу зробити суттєві кроки в напрямі демократизації суспільства ЄС, запобігаючи створенню партій, схильних до використання насильницьких засобів для досягнення своїх цілей.

Список використаних джерел:

1. Баяхчева С. П., Илларионов С. И. Идеология гражданского общества. Москва : ООО РИЦ«ПрофЭко», 2006. 432 с.
2. Венская конвенция и программа действий. *Международное публичное право*: сб. документов. Москва : БЕК, 1996. Т. 1. 540 с.

3. Reshetnikov O. M. Urgency of Scientific Researches of History of the Russian Multi-Party System of the Beginning of the XXI Century. *Social Science Electronic Publishing*. 2012. August 13. P. 1-12. URL: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2128486
4. Международное право : учебник / отв. ред. Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова. Москва : Международные отношения, 2005. 406 с.
5. Декларации прав человека. *Международная защита прав и свобод человека*: сб. документов. Москва : Юридическая литература, 1990. 464 с.
6. Международный пакт о гражданских и политических правах. *Международная защита прав и свобод человека* : сб. документов. Москва : Юридическая литература, 1990. 286 с.
7. Алексеев С. С. Общая теория права. Москва : Юридическая литература, 1982. Т. 2. 294 с.
8. Керимов Д. А. Проблемы общей теории права. Москва : НОУ «Современный гуманитарный институт», 2000. 179 с.
9. Venice Commission (2004). *Guidelines and Explanatory Report on Legislation on Political Parties: Some Specific Issues* / Guidelines adopted by the Venice Commission at its 58th plenary session, Venice, 12-13 March 2004: Proceedings. URL: [http://www.venice.coe.int/docs/2004/CDLAD\(2004\)007rev-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2004/CDLAD(2004)007rev-e.asp).

References:

1. Bajahcheva, S. P., Illarionov, S. I. (2006). *Ideologija grazhdanskogo obshhestva* [The ideology of civil society]. Moscow: ООО RIC«ProfJeko». [in Russian].
2. Venskaja konvencija i programma dejstvij [Vienna Convention and Program of Action] (1996). *Mezhdunarodnoe publichnoe pravo: sbornik dokumentov* [Public International Law: Collection of Documents]. Moscow: BEK, vol. 1. [in Russian].
3. Reshetnikov, O. M. (2012). Urgency of Scientific Researches of History of the Russian Multi-Party System of the Beginning of the XXI Century. *Social Science Electronic Publishing*. URL: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2128486 [in English].
4. Kolosov, Ju. M., Krivchikova, Je. S. (ed.) (2005). *Mezhdunarodnoe pravo: uchebnik* [International law: textbook]. Moscow: Mezhdunarodnye otnoshenija. [in Russian].
5. Deklaracii prav cheloveka (1990) [Declaration of Human Rights (1990)]. *Mezhdunarodnaja zashhita prav i svobod cheloveka: sbornik dokumentov* [Public International Law: Collection of Documents]. Moscow: Juridicheskaja literatura. [in Russian].
6. Mezhdunarodnyj pakt o grazhdanskih i politicheskijh pravah (1990) [International Covenant on Civil and Political Rights (1990)]. *Mezhdunarodnaja zashhita prav i svobod cheloveka: sbornik dokumentov* [Public International Law: Collection of Documents]. Moscow: Juridicheskaja literatura. [in Russian].
7. Alekseev, S. S. (1982). *Obshhaja teorija prava* [General theory of law]. Moscow: Juridicheskaja literatura, vol. 2. [in Russian].
8. Kerimov, D. A. (2000). *Problemy obshhej teorii prava* [Problems of the general theory of law]. Moscow: НОУ «Sovremennyj gumanitarnyj institut». Moscow. [in Russian].

9. *Venice Commission* (2004). Guidelines and Explanatory Report on Legislation on Political Parties: Some Specific Issues / Guidelines adopted by the Venice Commission at its 58th plenary session, Venice, 12-13 March 2004: Proceedings. URL: [http://www.venice.coe.int/docs/2004/CDLAD\(2004\)007rev-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2004/CDLAD(2004)007rev-e.asp). [in English].